

FOLKVÄLDE OCH FOSTERLANDSFÖRRÄDERI

BÅDE i trontalet och remissdebatten väntade nog större delen av svenska folket — och befarade en försvinnande ringa del av detsamma — att regeringen skulle ställa i utsikt ett kraftigare inskridande mot landsförrädisk partiverksamhet än som den under urtimans sista dag godkända nya lagen om tvångsmedel möjliggör. Vid intetdera tillfället bringade regeringen dock någon klarhet om sina planer utan hänvisade blott till att frågan ännu befann sig på de ovissa undersökningarnas stadium. Får man döma av socialminister Möllers uttalanden i andra kammaren, skulle regeringens avvaktande hållning dock icke bero på någon sentimental klemighet, och hans egna aforistiskt tillspetsade satsar voro i och för sig som anatema över kommunismen ytterligt kärva och hårda. När andra partier än högern avstått från att motionsledes bringa frågan inför riksdagen, vill man som förklaring därtill se en allmän förhoppning att regeringen till sist skall samla sig till ett initiativ inför riksdagen; eljest deltog exempelvis hrr Ivar Österström och Johan Bergman i den utredning om samhällsfientlig verksamhet, som den av justitierådet Sandström ledda kommittén för några år sedan utförde, och det vore fast otroligt om de efter allt vad som på sistone skett skulle rygga t. o. m. det kompromissförslag, som de då underskrevo.

Litet var frågar sig, vilka de åtgärder äro, som man numera djupt ner i folklagren kräver för att stävja landsförrädiska partiers verksamhet. Det primära är givetvis att effektivt kunna stoppa spioneri, sabotage och liknande direkta brott, men härför torde den nuvarande lagstiftningen ganska långt räcka, och ingen torde vilja motsätta sig ytterligare skärpningar, om sådana befinnas nödiga. Därnäst torde man önska att kunna upplösa en i sitt handlande landsförrädisk organisation, och såväl den Sandströmska kommitténs förslag som den nyss väckta högermotionen vilja genom vanlig enkel lagstiftning skapa rättsmedel härför, utan att man därför kränker författningsstadganden. Därjämte önskar man säkerligen en indragningsmakt mot en press, som ge-

nom sin verksamhet visar notorisk brist på samhörighet med det egna landet eller lika notorisk samhörighet med ett främmande land. Enligt kommittéförslaget och den nämnda motionen skulle en politisk sammanslutnings upplösning som konsekvens dra med sig förbud mot dess tidningsverksamhet, men tryckfrihetsförordningen känner eljest ej till indragningsmakt eller preventiv censur. Ytterligare torde man eftersträva rättsliga medel att avsätta statstjänstemän, som utan att göra sig skyldiga till brott, vilka kunna grunda avsättningsdom, dock genom aktiv verksamhet inom ett statsfientligt parti måste anses föga önskliga på sina poster. Enligt såväl kommittéförslaget som motionen skulle de dock blott kunna avsättas, om de efter ett beslut om en sammanslutnings upplösning ändock bedriva en verksamhet, som står i strid mot lagen. Slutligen — och många fästa kanske den största vikten härvid — ha de starkaste röster höjts för att representanter för partier, som i ett för landet allvarligt läge brista i elementär nationell solidaritet, måtte fräntagas sina uppdrag i riksdag, landsting, kommunala institutioner eller andra offentliga korporationer — en akt som icke så mycket skulle bottna i någon fruktan för deras insatser som fastner vara ett uttryck för offentlig hygien. Våra grundlagar tillförsäkra emellertid våra folkrepresentanter en vittgående immunitet, och en riksdagsman kan i princip ej berövas sitt mandat annat än efter åtal för grov missgärning eller efter vissa ådömda straff. Både kommittéförslaget och motionen ha, så länge grundlagsändring ej företagits, ej kunnat gå längre än att föreslå frihetsstraff först vid överträdelse av beslut om sammanslutnings upplösning; ett upplöst partis representanter kunna m. a. o. kvarstanna på sina förtroendeposter, så länge de icke bryta mot upplösningsbeslutet eller dömts för överträdelse därav.

Denna korta förteckning är mycket summarisk och skulle givetvis kunna nyanseras. Avsikten har dock blott varit att uppvisa, att utvägen att stifta en särskild lag om rätt att upplösa sammanslutning ej för långt, innan grundlagen tar emot och blir ett hinder. Och nu önskvärda grundlagsändringar kunna som bekant ej definitivt antas förrän vid 1941 års lagtima riksdag, d. v. s. först efter nyval till andra kammaren; ej ens en omedelbar upplösning av andra kammaren skulle påskynda proceduren, så länge regeringsformen föreskriver att grundlagsändringar blott kunna företagas å lagtima riksdag.

Det behöver knappast understrykas, att varje kränkning av det skydd, som grundlagen tillstod medborgarna, inte kan vara utan risker såsom prejudikat för framtiden. Men är det lika uppenbart, att vår författnings rigiditet, d. v. s. omständligheten och tidsutdräkten vid grundlagsreformer, kan kollidera med ett aktuellt vitalt statsintresse. Proceduren med tvenne riksdagars beslut och mellanliggande val har sin första upprinnelse i senfrihetstidens statsrätt, — skam till sägandes på anstiftan av ryske ministern Osterman, som i Rysslands intresse ville konservera ständerväldet! — och den återinfördes efter den gustavianska eran vid statsvälrvningen 1809. Vare sig man kvarlever i dåtidens naturrättsliga åskådningar eller icke, måste man finna det endast fullt i sin ordning att författningen kringgärdas med de särskilda garantier, som ligga i upprepad behandling och folkmeningens inhämtande. Men det är ofrånkomligt att författningen under nuvarande förhållanden kan vid kritiska tillfällen möta påfrestningar, som ej läto sig förutses vare sig av mössorna 1766 eller av antigustavianerna 1809.

I många länder, där författningarna även äro skyddade genom liknande regler ägnade att försvåra författningsändringar, har man sökt lösa konflikten mellan författningsenlighet och statsintresse genom att under allvarstider införa nödrättsbegreppet. Antingen har man därvid försökt intolka nödrätten i den positiva rätten eller också kort och gott postulerat, att en nödrätt finnes utsagd men implicerad i författningen. Genom att utrusta regeringarna med en makt, som enligt författningen tillkommer andra organ, löste de flesta västerländska stater sina mest trängande problem under förra världskriget; även under efterkrigssystemet togs i spända situationer samma fullmaktsystem i bruk, och under det nu utbrutna kriget har det åter fått högkonjunktur. Anmärkningsvärt nog har nödrättsteorien flitigast tillämpats i sådana demokratiska länder som Schweiz, Förenta Staterna, Belgien och Frankrike. Statens välfärd har där i exceptionella lägen givits prioritet framför författningsstadganden anpassade efter normala förhållanden. Principen har ofta tillspetsats i satsen: *primum vivere, deinde philosophare*.

I Sverige har man hittills försökt att beträda den rakt motsatta vägen, d. v. s. man har först filosoferat och sedan levt. Den elasticitet, som vår regeringsform på många punkter besitter, har både under världskriget och nu gjort det möjligt att skapa for-

mer, enligt vilka riksdagens sedvanliga makt till regeringen delvis kunnat delegeras utan att man därför kan tala om större eller mer uppenbara grundlagsbrott. Så fort man nalkats klara grundlagshinder, har man väjt undan och hejdat sig. Denna månhet om laga former må räknas statsmakterna till förtjänst. Men den kan ej få drivas till harakiri och självstympning. Det finns i kritiska tider en gräns, bortom vilken även lagens helgd kan råka i strid mot själva syftet med statens existens.

Vår regeringsform innefattar sedan 1921 ett folkomröstningsinstitut. Genom ett lagbeslut, d. v. s. samfällt av konung och riksdag, kan i en fråga »av större vikt» ett konsultativt referendum anordnas, varvid andrakammarväljarna äro berättigade att delta. Endast en gång — 1922 — har det som bekant nyttjats; dessutom har det sagts att hr P. Alb. Hansson såsom ordförande i försvarskommissionen umgicks med planer att låta folket, oberoende av andra vid val influerande frågor, genom en folkomröstning få uttala sig om de olika linjer, som voro under utarbetande i kommissionen.

Man har rätt att fråga sig, om inte i förevarande kritiska läge folkomröstningsinstitutet kunde tas till nåder igen och få fungera som ekvivalent vid grundlagsändring för det mellanliggande andrakammarvalet. Man kan skissera en folkomröstningslag så, att folket skulle få svara ja eller nej på frågan, om det ville:

1) skänka sitt stöd om förslagen om rätt att upplösa statsfientliga sammanslutningar; 2) bemyndiga statsmakterna att genast fråntaga representanter för statsfientliga sammanslutningar förtroendeuppdrag i riksdag, landsting samt kommunala och andra offentliga institutioner; 3) bemyndiga statsmakterna att avsätta alla i offentlig tjänst anställda, som aktivt deltagit i den upplösta sammanslutningens verksamhet; 4) bemyndiga statsmakterna att för viss tid indraga sådana periodiska skrifter, som uppenbarligen äro att hänföra till statsfientlig journalistik.

Enligt proceduren för det svenska folkomröstningsinstitutet skall regering och riksdag med ledning av referendumsutslaget ta ställning till den fråga, över vilken folket haft att yttra sig. I den mån en folkomröstning av här antydd innebörd skulle till resultat ge ett överväldigande jasvar, borde statsmakterna icke kunna tveka om folkmeningens krav och handla i enlighet därmed. Skulle återigen ja och nej väga ungefär jämnt, låge det närmast till hands att förfara i grundlagsenlig ordning och —

efter ett eventuellt preliminärt grundlagsbeslut i vår — avbida de ordinarie andrakammarvalens utslag.

Vill man åstadkomma en »stamping out» av kommunister och andra med landet osolidariska, bör detta givetvis inte ske efter krisen utan under den och innan den kanske skärpes. Svenska folket har aldrig satts i tillfälle att i laga former uttrycka sin opinion över den landsförrädiska trafiken, sedan denna nu de-maskerat sig själv. Om regeringen av respekt för den demokratiska distansordningen skulle tveka att nu göra tabula rasa med landsförrädiska yttringar, har den i folkomröstningsinstitutet en »Ersatz» att utröna folkmeningen och därigenom visserligen icke formellt men till andemeningen grundlagsenligt utan onödigt uppskov skapa en lösning, som motsvarar ett allmänt demokratiskt rättsmedvetande. Ja, en motvilja mot att i det ändrade läget gå till folket med frågan — därest inga andra och snabbare utvägar anses framkomliga — skulle rent av kunna fattas som ett slags »demofobi» eller folkfruktan. Å andra sidan skulle insättandet av folkomröstningsinstitutet såsom en ekvivalent för andrakammarval endast på två villkor skapa prejudikat för framtida grundlagsändringar: institutet skulle i denna funktion blott få användas i lika trängande lägen som nu, och överträdelser av grundlagens normalformer krävde i så fall folkets bemyndigande därtill, otvetydigt manifesterat genom folkomröstning. (Om professor Herlitz' motion om rätt till brådskande behandling vid grundlagsändringar nästa år definitivt skulle bifallas, bortföle för övrigt helt faran för prejudikat.) I vart fall skulle Sverige i motsats till andra demokratiska länder genom att tillämpa R. F. § 49 låta folket självt i förväg sanktionera en nödrätt.

I Svensk Tidskrift (häfte 9, årg. 1939) har tidigare utvecklats, att syftemålet ej kan vara att diskriminera opposition eller ultraradikalism. Kravet är, att svensk politik i farans stund måste vara blott och bart svensk. Även den demokratiska staten bör ha en nödvärnsrätt mot dem, som genom sin offentliga eller underjordiska verksamhet notoriskt bryta mot den kohesionens lag, som nu måste vara obeveklig i ett frihetsälskande land. Härvid är det viktigaste att rensa och relegera, icke att fängsla och kriminalisera. Det skulle förvåna mycket, om icke det svenska folkets överväldigande flertal i händelse av en här tänkt folkomröstning skulle vilja gå man ur huse, med röstsedeln som skovel.

Elis Håstad.